

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/65631> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Lopez, A.C.

Title: Conversion and Colonialism: Islam and Christianity in North Sulawesi, c. 1700-1900

Issue Date: 2018-09-18

Samenvatting

Bekering en kolonialisme: islam en christendom in noord-Sulawesi, c. 1700-1900

Dit proefschrift gaat over de min of meer gelijktijdige bekering tot de islam en het christendom in drie deelregio's van noord-Sulawesi. Het verklaart in het bijzonder de elite- en volksbekerings tot de islam in Bolaang-Mongondow en die tot het protestantse christendom in de Minahasa en Sangir-Talud in de achttiende en negentiende eeuw. De aandacht gaat met name uit naar de negentiende-eeuwse veranderingen in de koloniale politieke economie en de bredere sociale en religieuze doorwerking in deze gebieden. De studie beargumenteert dat ondanks unieke lokale omstandigheden de volksbekerings tot de islam en het christendom in deze gebieden een vergelijkbare oorzaak hadden. Hiermee wijkt dit proefschrift dus af van de bestaande wetenschappelijke literatuur over Indonesië waarin christelijke en islamitische bekerings veelal worden beschouwd als afzonderlijke verschijnselen met specifieke en uiteenlopende oorzaken.

Dit proefschrift betoogt dat de centraliserende hervormingen van de Nederlandse koloniale staat in de negentiende eeuw de aanzet gaven tot grootschalige bekerings. Deze hervormingen versoepelden de traditionele patroon-cliënt-relaties en waardoor de bevolking toegang kreeg tot materiële rijkdom en prestigieuze sociale verbanden – met name die van een wereldreligie - die tot dan toe exclusief voor de heersende elite waren geweest. In sommige gevallen waren opperhoofden, wiens positie werd versterkt door de koloniale staat, nauw betrokken bij het bevorderen van bekering van de bevolking. Zij pasten deze strategie toe om de macht in hun rijk te centraliseren en naar zich toe te trekken. Naarmate verschillen in status tussen onderhoofden en hun onderdanen kleiner werden, nam niet alleen de culturele legitimiteit van de opperhoofden toe, maar kregen zij ook politieke macht over de bekeerlingen.

Door zich te concentreren op de politieke en economische aspecten van bekering (en in het bijzonder op de rol en motieven van de hoofdenstand), toont dit proefschrift de ontoereikendheid aan van enkele dominante conversietheorieën in de literatuur over Indonesië. De theorie die ook wel de “bottom-up-theorie” genoemd kan worden, wijst op het alom gedeelde verlangen om zich te bekeren tot een kosmopolitische religieuze identiteit, maar gaat voorbij aan de onvermijdelijke sociale factoren die het verkrijgen van die identiteit kunnen vergemakkelijken of belemmeren.

Daarnaast schrijft de “handelstheorie” volksbekerings toe aan de aantrekkingskracht van buitenlandse contacten, het wettelijke kader en het onderlinge vertrouwen – de kenmerken van een wereldreligie. Het is echter zeer waarschijnlijk dat er van aanhoudende en frequente interactie tussen overzeese handelaren en de meerderheid van de bevolking geen sprake was, omdat de hoofden de buitenlandse handel monopoliseerden en hun geclaimde onderdanen verboden om handel te drijven. Bovendien wijzen historische bronnen op de voorname rol van de Nederlandse koloniale staat in het brengen van politieke stabiliteit en het bemiddelen in de periode waarin de bevolking in het noorden van Sulawesi zich bekeerde tot de islam of het christendom.

Ten slotte legt de “veelomvattende sociale crisis-theorie” de verklaring voor de bekerings bij een ineenstorting van de traditionele samenleving die een algemeen gevoel van onzekerheid veroorzaakte, en die de bevolking vatbaar maakte voor buitenlandse religieuze invloeden. Echter, in het noorden van Sulawesi was het einde van de traditionele orde minder catastrofaal dan de “allesomvattende sociale crisis-theorie” beschrijft. Er waren duidelijke continuïteiten zichtbaar in de sociale en politieke structuren van inheemse gemeenschappen. Bovendien, en wellicht nog belangrijker, lijkt de bekering van de bevolking in mindere mate te zijn gedreven door “geestelijke onzekerheid” en juist meer door de sterke wens om zich gelijk te stellen aan de elite. Kortom, de hier uiteengezette theorieën besteden onvoldoende aandacht aan de politieke dynamiek van de lokale samenleving.

De tekortkomingen van de bestaande theorieën in beschouwing nemend, beargumenteert dit proefschrift dat de "vraagzijde" en de "aanbodzijde" belangrijke analytische variabelen zijn in het begrijpen van zowel de islamitische als de christelijke bekerings. De term “vraagzijde” verwijst naar de wens van de bevolking in het noorden van Sulawesi om kosmopolitische religieuze identiteiten aan te nemen en zo een status te bereiken die gelijk staat aan die van de heersende elite. Dit proefschrift laat zien dat dit streven echter werd bemoeilijkt door de elite die volksbeking tegenwerkte op dezelfde manier als het bezit van prestige objecten door het volk. Dit verzet van de elite tegen bekerings was een politieke strategie om sociale verschillen in stand te houden in de intense strijd tussen opperhoofden en onderhoofden om het leiderschap in hun lokale gemeenschap in het noorden van Sulawesi.

De term “aanbodzijde” verwijst naar het centralisatiebeleid van de Nederlandse koloniale staat in de negentiende eeuw dat het lokale bestuur efficiënter maakte, de regionale economie commercialiseerde en een monetair belastingsysteem introduceerde. Dit beleid werd voor het eerst

toegepast in de Minahasa tussen 1850 en 1860 en pas later in andere regio's, omdat Nederlandse koloniale belangen voornamelijk in de Minahasa waren geconcentreerd.

De wisselwerking tussen de vraag- en aanbodzijde werkte in de verschillende deelregio's van noord-Sulawesi anders uit. In de Minahasa begon de periode van volksbekeringsen tot het christendom tijdens het liberale bewind van de koloniale resident A. J. van Olpen (1843-1849) en intensiverde tijdens de ambtstermijn van resident A. J. F. Jansen (1853-1859). Van Olpen, maar met name Jansen, bevorderde het gebruik van een muntstelsel als betaalmiddel en voor belastingheffing en streefde naar de afschaffing van verplichte rijstleveranties in ruil voor textiel. Het liberale beleid van deze periode versimpelde eveneens het lokale bestuur en leidde tot een effectieve bureaucratisering van de Minahasase leiders. De hoofden – vooral de onderhoofden – werden gedwongen om afstand te doen van hun commerciële rol als handelaar en verwerden tot belastinginners van de koloniale staat. Deze economische en politieke hervormingen verminderde de greep van de onderhoofden op hun geclaimde onderdanen, die op hun beurt toegang kregen tot het christendom – de prestigieuze religie van de Minahasase vooraanstaande elite sinds de tijd van de Compagnie.

Het voorbeeld van O. J. Pelenkahu, het christelijke hoofd van Tonsea, illustreert de hierboven beschreven dynamiek. Pelenkahu slaagde erin om het gezag van concurrerende onderhoofden te ondermijnen door de macht van de koloniale staat in te zetten. Hij hief de commerciële monopolies op rijst van de lagere hoofden op en verbood de hoofden om heidense potlatch-rituelen (*fosso*) te houden onder het voorwendsel dat deze inheemse religieuze rituelen de inspanningen ter bevordering van het christendom tegenwerkten. Door deze succesvolle maatregelen verkreeg Pelenkahu de politieke macht in zijn district onder het door de Nederlanders gesanctioneerde motto van kerstening. Hij bevestigde daarmee de symbolische kracht, invloed en status die lang aan het christendom was toegekend, terwijl hij het verlies van autoriteit van de heidense onderhoofden blootlegde.

In Bolaang-Mongondow vonden de eerste opgetekende volksbekeringsen tot de islam eveneens plaats in de periode van koloniale centralisatie in de jaren 1850. Om de drastische financiële en politieke hervormingen door te voeren, versterkte de koloniale staat de positie van de opperhoofden (A. C. Manoppo, de raja van Bolaang-Mongondow). Manoppo maakte, net als zijn Minahasase tegenhanger O. J. Pelenkahu, van deze gelegenheid gebruik om het gezag van rivaliserende leiders te verzwakken en zijn gezag te centraliseren. Terwijl de onderhoofden van de

hoogvlakten van Bolaang-Mongondow verhinderden dat hun onderdanen langs de kust handel dreven en contacten legden met islamitische handelaren, moedigde Raja A. C. Manoppo dat juist aan. Middels dit beleid breidde Raja A. C. Manoppo de belastinggrondslag van zijn rijk uit en vervulde daarmee zijn fiscale verplichtingen jegens zijn politieke patroon, de Nederlandse koloniale staat. Het bevorderen van de islam was een andere culturele strategie van Manoppo om het gezag van de onderhoofden te ondermijnen, omdat religie lange tijd een middel was om het statusverschil tussen de onderhoofden en hun onderdanen te benadrukken.

In Mongondow bestond, evenals in de Minahasa, aanzienlijke weerstand onder de verzwakte hoofdenstand. De Mokoginta-familie in het Passi-district verzette zich bijvoorbeeld tegen het gezag van de Manoppo's door een factie van hoofden te vormen die zich verzette tegen het betalen van de hen door de raja opgelegde belastingen. De leden van de Mokoginta-familie verzetten zich echter niet zo sterk tegen de islamisering van hun onderdanen als zij zich verzetten tegen de centralisatie van de Manoppo-rijen. Het toont daarmee aan dat de volksbekering tot de islam in Mongondow nauw verbonden was met de consolidatie van de macht van het opperhoofd van het gebied.

In Sangir-Talaud vonden de koloniale hervormingen die in de jaren 1850 in Minahasa en Bolaang-Mongondow werden doorgevoerd pas plaats rond 1890. Hierdoor behielden de hoofden hun traditionele macht en konden zij krachtig weerstand bieden tegen het christelijke missionaire offensief. Jacob Ponto, het opperhoofd van Siau, was bijvoorbeeld lang succesvol in zijn verzet tegen de Europese "zendeling-werklieden" die door de koloniale regering waren aangesteld. Ponto organiseerde koppensnelexpedities en hield grote "heidense" bijeenkomsten om zijn machtspositie te versterken. De ingrijpende hervormingen onder de residenten M. C. E. Stakman en E. J. Jellesma aan het einde van de jaren 1880 en 1890 leidden echter tot de uiteindelijke val van Ponto. De hervormingsgezinde residenten probeerden de economie verder te commercialiseren door op de volkstelling gebaseerde peilingen belastingheffing te heffen en het gebruik van geld als ruilmiddel te verplichten. Zij verbeterden ook het plaatselijk bestuur en demonstreerden de militaire bekwaamheid van de Nederlandse koloniale staat door het uitvoeren van een strategische pacificatiecampagne. In Sangir-Talaud, hadden deze hervormingen evenals in Bolaang-Mongondow en Minahasa grote maatschappelijke consequenties. Op Siau bijvoorbeeld, werden de eilandbewoners van Makelehi bevrijd van de beklemmende economische en politieke banden met Siau's heersende elite, en met name met Jacob Ponto. In een paar jaar werden veel van deze

eilandbewoners actieve leden van de plaatselijke christelijke kerk die intussen waarschijnlijk uitgroeide tot de centrale plaats van het gemeenschapsleven, vooral zonder de gezaghebbende - en vaak onderdrukkende - persoon van de lokale raja.

Dit proefschrift legt dus de gedeelde verklaring van elitaire en volksbekerings tot de islam en het christendom in koloniaal Indonesië bloot. Het let daarbij op de gedeelde motieven van de bekeerlingen zonder de bredere politieke en economische verschuivingen uit het oog te verliezen. Daarnaast benadrukt dit proefschrift de invloed van de wisselende sociale dynamiek en de competitie tussen de inheemse elite op religieuze bekering die tot nu toe onvoldoende erkenning in de literatuur heeft gekregen.